

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверинцев С.* Софія-Логос: Словник. – К., 1999.
2. *Гайдеггер М.* Навіщо поети? // *Антологія* світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів, 1996.
3. *Зайцев П.* Життя Тараса Шевченка. – Нью-Йорк – Париж – Мюнхен, 1955.
4. *Іван Павло II.* Переступити поріг надії / Пер. з польс. – К. – Львів, 1995.
5. *Гларіон* митрополит. Релігійність Тараса Шевченка. – Вінніпег, 1964.
6. *Крекотень В.* “Марія” // *Шевченківський* словник. – К., 1978. – Т. 1.
7. *Любак А.* *Де* Парадокс и тайна Церкви / Пер. с франц. – Милан, [1967].
8. *О. Діонісій Павло Ляхович, ЧСВВ.* Лекції з метафізики. – Львів, 1995.
9. *О. Іван Лужецький.* Життя Марії Матері Ісуса. – Рим, 1989.
10. *Рюс Ж.* Поступ сучасних ідей. Панорама новітньої науки. – К., 1998.
11. *Святе Письмо* Старого та Нового Завіту / Пер. о. Івана Хоменка. – United Bible Societies, 1991.
12. *Тарас Шевченко.* Документи та матеріали до біографії: 1814-1861. – К., 1982.
13. *Шевченко Т.* Марія // Повне збір. тв.: У 12 т. – К., 2001. – Т. 2.
14. *Шевченко Т.* До В.М. Рєпніної. 1 січня 1850 // Там само. – Т. 6.
15. *Шевченко Т.* До В.М. Рєпніної. 7 березня 1850 // Там само.

Отримано 01.04.2009 р.

м. Київ

Григорій Штонь

ДУХОВНА СТРУКТУРОВАНІСТЬ ВІРША ШЕВЧЕНКА

У статті йдеться про малодосліджену проблему злитності духовного перебігу творчого процесу й таких компонентів художньої форми, як ритміка, поетико-технічна, інтонаційна й ладова структурованість поетичного твору тощо. Автор підводить до думки, що Шевченків вірш – то цілком унікальна, не позичена в літературі просодична система, де поетів дух у спілці з художніми інтенціями мови стає вирішальним фактором безпомилкової реакції інтуїтивно “самонароджуваного” творчого задуму.

Ключові слова: рецепція, сугестія, версифікація, духовний макрокосм, мова, вірш, просодія.

Hryhoriy Shton. Spiritual structure of Shevchenko's verses

The paper dwells on a scantily explored problem of indissoluble connection between the spiritual dimension of creation and the components of versification, such as rhythm, intonation, tonality etc. The author suggests that Shevchenko's verse possesses a unique prosodic system which unites the spirit of the poet with the immanent intentions of speech and thus makes the former a determinant of an unmistakable reaction of a self-born creative concept.

Key words: reception, suggestion, versification, spiritual macrocosm, language, speech, prosody.

Більша частина рецепційних процесів і супутніх їм внутрішніх станів так чи так, але заторкує емоційну ауру естетичного переживання, має вихід на душевні й духовні рівні екзистенційного плину, а з тим і в царину світосприймального і світотлумачного стибу. Хоч потрактовуємо ми художню рецепторіку здебільшого в межах термінологіми “співтворчість”, невідь чому гадаючи, що все інше, як-от: асоціативна “мережа”, соціологічні й філософські аберації, культурологічне й формально-мистецьке порозуміння із свіжосприйнятим твором, то не рецепція, а її похідна – аналітика. Так, ніби все, чим є твір, ми починаємо розуміти лише за допомогою “нашіптувань” усіх суміжних із літературознавством наук. Глибоко переконаний, що це не так; читач стає сприймачем буквально всіх змістових рівнів художнього явища (культурно-естетичного, соціального, імпліцитно-асоціативного, духовного та формального) не в раціонально вибудованій послідовності, а, умовно

кажучи, оптом; науковий роздріб, хоч би яким вигадливо-зрячим та інтелектуально насиченим видавався чи й був, не йде далі порога оцінки. Тоді як суто мистецька, а менш точно (але більш наближено до суті “контактного” з твором зближення) *внутрішня порідненість* із відповідно організованим текстом руйнує профанно сталий, буденний наш світ, даючи навзаємін світ новосотворений. При цьому – *на тій самій духовній основі* й тим самим робом, яким він з’являвся й урешті-решт постав у маляреві, композиторові чи поетові.

У Шевченковому випадку той світ самонайменувався Україною – феноменом, не передбачуваним ні перейнятим бого- й людиношукацтвом Сковородою, ні вглибленими всього лиш у фольклоризовані марення романтиками, ні тим більше реготливим Котляревським, який, скориставшись класистичним дозволом писати в певних випадках “на местном наречии”, адресував усеімперському читачеві те, що прирікало малоросійську поезію, драматургію і прозу на хай талановиту, але розважальність. Тоді як першими ж словоакордами Шевченкового вірша читач долучався до звуків, душевних станів і фарб, які якщо чомусь і наслідували, то лише актові впокорення природних та космічних стихій людським їх усебаченням і всерозумінням. Упокоренням, звісно, поетичним, котре передбачає всього лиш органіку узгоджень усіх без винятку ланок вихоплюваного з відповідно організованого мистецького єства (наголошую, саме єства, а не омовленого мовою й мовою “дозволеного” віршоскладу і стилю) ситуативного вмісту. Утім послухаймо:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

У коментарях до наведеного уривка в “Шевченківському словнику” сказано: “...“Причинна” починається рядками класичного пушкінського *чотиристопного ямба*, але їх можна розглядати і як народнописенний цезурований вірш “Ре – ве – та – сто– гне // Дніпр – ши – ро – кий” (5 + 4)” [5, 130]. Наголошена “народнописенність” (про закріплення за Пушкіним класично європейського чотирьохстопного ямба промовчу), якщо її прокоментувати, передбачає таку саму якість поетичного мислення Шевченка в цілому, що позірно скидається на правду, але не витримує незаангажованої традиційним Шевченковим “кобзарством” аналітики. Уже давно назріла потреба суто статистичного виміру кількості в Шевченковому віршовому слововжитку т.зв. “сталих поетичних формул” на кшталт “біла рученька”, “зелений барвінок”, “чорні брови”, “ясні зорі”, “степ широкий”, “гора висока”, “битий шлях” тощо. Навіть побіжний огляд Шевченкового поетичного доробку свідчить: цих “формул” там мізерна кількість. Та й та порозривана вибуховою силою генія, який брав од них лише “ядерну” енергію віками непорушуваної злитності, що, зауважу, і творило ілюзію “фольклорності” навіть там, де останньої не було й сліду. Зокрема й у процитованому уривкові, з якого новопоетична українська мова успадкувала чи то тропи, чи образні згустки на зразок “Дніпро широкий”, “сердитий вітер”, “високі

верби”, “блідний місяць”; про скрип раз-по-раз розхитуваного вітром ясеня вже не кажу – це звуконаслідувальна сугестія найвищого модерно-мистецького ґатунку. Те саме стосується і змісту цієї віршованої замальовки, до якої цілком придатна еліотівська концепція “безособової поезії”, хоч сам Т. С. Еліот такого вільного поводження з ритмо-мелодійним підґрунтям метричного твору новоукраїнського духу скоріш від усього не прийняв би; його настанова на “деперсоніфікованість сприйняття світу” так само провіденційно Шевченком нехтувалась, як і канонічна строфічність чи взята на озброєння просодична догма [див.: 4, 85-100]. Про це, зокрема, свідчить та ж таки “Причинна”, де на зміну чотиристопному ямбу приходять чотиристопний амфібрахій. Ось як про це мовиться в “Шевченківському словнику”: “Ліричний уривок (до речі, чому саме уривок; адже йдеться про частину хай досі науково не проскрибованого, але художнього цілого. – Г. Ш.) “Та-ка-ї-ї-до-ля... // О-боже-мій-ми-лий”, складений (чому складений, а не схвильовано видихнутий? – Г. Ш.) чотиристопним амфібрахієм, водночас має будову народного дванадцятискладника, т.з. колядкового вірша (6 + 6). Народнописенна силабіка в творах Шевченка іноді не поєднується, а чергується з силабо-тонічними віршами, як, напр., у поемах “Тризна”, “Наймичка”, “Сотник”, “Титарівна”, “Відьма”, “Москлева криниця”, “Неофіти”. Вільні переходи від одної системи В. до іншої аж до появи в деяких творах ритмічних конструкцій (окремі місця поем “Невольник” і “Титарівна”, поезії “У неділеньку, у святую” та ін.), урізноманітнювання рим – від поширених у той час нормативів до найнесподівніших різновидів *неточної рими*, ідеальна строфічна композиція (“Садок вишневий коло хати”, “Косар”) та широко представлені коломийкові куплети, *астрофічний вірш*, *строфоїди*, майстерна звукова інструментовка й багата поетична *інтонація*, спроможна передати різноманітні емоції, – все це свідчить про високу культуру Шевченкового віршування, про те, що поет сміливо порушував канони, щоб створити естетично вищу якість” [5, 130-131].

Попри те, що йдеться про поета, безсумнівно, геніального, усе досі про нього сказане все ж не дає підстав вважати його реформатором вірша, а надто у площині загальноестетичній, де європейська поезія мала таких майстрів мистецького вислову, як Данте, Гонгора, Джон Дон, Гете, Байрон, Гюго, Словацький, Міцкевич, Пушкін, протиставляти творінням яких поеми “Тризна”, “Москалева криниця” чи й “Неофіти” абсолютно некоректно. Інша річ – ставити в певному сенсі поруч, приміром, “Божественну комедію” й “Кобзар” 1840 р., феномени, по-перше, відкривавче рідномовні, а по-друге – творчо космогонічні, позаяк Данте втілював своїм творінням духовний макрокосм християнського всесвіту, а Шевченко – макрокосм всесвіту рідноземного. З тою хіба різницею, що Шевченкові довелося це робити в художній порожнечі, що чимось нагадувало процес формування нашої з вами планети, майбутнє ядро якої стало притягувати до себе фрагменти генотипного українства, наймогутнішим з яких виявилася мова. А вже потім історичні й звичаєві напівміфи, що власне історією можуть вважатися хіба для партіота, котрий, крім “Кобзаря”, не читав нічого. Шевченків дух – а саме він народив і утвердив феномен України горньою з вишневим садком, білостінними хатами й біблійним у них народом – відвоював у небуття моральну сталість етносу, якому після Котляревського й Гоголя судилося закостеніти в художньому просторі бурлеску й водевільної ідилії.

Шевченків бунт проти царату і кріпацтва з огляду на це виглядає куди менш значущим, аніж бунт мистецький, яким українській мові і глибинним покладам її світо- й людиновиражальної культури був щеплений фермент духовного модерну. Інша його назва – націєсущість, котра з кінця ХІХ ст. далася взнаки й серед слов’янських народів і певною мірою повторила в них шлях, наворожений

більш як півстоліття тому Ф. Шеллінгом натоді ще роздрібненій Німеччині. “Кожне життя, – писав цей видатний метафізик і романтик у праці “Система трансцендентального ідеалізму”, – вимагає тотальності, але воно розпадається без єдності. Таким чином окремі частини нашого тіла разом утворюють форму, і лише де ця форма перебуває в єдності, там вдаряє в істоту справжня блискавка життя. Саме тієї внутрішньої духовної блискавки життя бракувало часові, і ніде, принаймні в Німеччині, де до крайності провадилось те відділення сил в усіх напрямках, не проявилась її дієвість для життя. Де лиш вона з’явилася б, там, як блиск світла і посланець неба, наповнила б поклонінням цілий народ, а роз’єднані були б чудесним чином, раптово, божественно об’єднані” [2, 362].

Тим “блиском світла”, що консолідував духовні сили пошматованого ще з часів Великоримської імперії німецькомовного етносу, стала діяльність мистецького угруповання “Буря й натиск”, а радше геніального Гете, чиє Слово, як і Слово Шевченка, промило очі тим, хто звик довкіл бачити лиш те, що бачить. Хоч можна і треба бачити незмірно більше: усеземне й рідноземне минуле, історичні овиди довкіл дня нинішнього, природу, що дивиться в душу, і душу, яка олюдноє природу, людину в тенетах бідності й бідність серед владоможців, Бога в собі й себе перед Богом. Німецька поетична культура й німецький загальномистецький контекст до всіх цих прозрінь додавали ще й могутній тиск поетичної традиції, яку справжні майстри ніколи не мавпують, але яку обов’язково збагачують поемними, сонетними й елегійними структурами, де індивідуально-творчий момент завжди гармонійно узгоджений з імманентно родовим, зокрема й тим чи тим розпрацьованим попередниками просодичним началом.

Смію твердити, що про жодні амфібрахії, хореї та ямби, тоніку й силаботоніку, коломиїковий розмір, строфу онегінську чи народно-пісенну Шевченко у процесі виверження із себе ностальгічно розжарених до палахкотіння магми виднів оселеної в його душі батьківщини не думав. Звідси й походять ці нічим іншим, окрім як інтуїцією генія, не контрольовані ритмо-мелодійні зсуви, обвали, какофонічні за природою емоційні синкопи, що вриваються у світ сприймача і його не руйнують тільки тому, що цей світ мовно не антитетичний і досить швидко з р о с т а є т ь с я з духовно-семантичним полем віршованої лексики, де що не слово – то не лише потєбніанський образ, а й живий злиток болю, туги, краси, співчуття й захвату вперше в літературу хлюпнутою *екзистенційністю* ріднодухого кореня. При цьому не слід забувати, що народ, який Шевченка читав, знав до нього тільки Святе Письмо. І мав рідномовний “Кобзар” метричним його продовженням, що народило силу досі не вирішених літературознавчих проблем, які настала пора якщо не розв’язувати, то бодай називати.

Маю насамперед на оці формально-мистецьку відрефлексованість віршового доробку Шевченка, у процесі якої неминуче постане безліч суто літературознавчих проблем. У тім числі й та, що цементує книжку “Екзод Тараса Шевченка” Леоніда Плюща. Маючи передовсім на увазі різні варіанти поеми “Москалева криниця”, цей автор вважає їх (хоч, зрозуміло, не тільки їх) похідними архетипів “колективної позасвідомості” поета, “з яких поет енергією своєї душі, своїх переживань, виростив світ своєї поеми-думи, своєю культурою зформував цей світ у твір – факт сучасної культури” [3, 25]. Наголос на чіткій персоніфікованості чи й не всього художнього реманенту Шевченкового поетичного письма суто теоретичну його верифікацію незмірно утруднює. Проте не робить її неможливою. “Існують, – зауважував М.Бердяєв, – сходинки пізнання істини, які залежать від міри спільності людей і їньої злитності зі світовим цілим. Проте істина не є також співвідносністю розуму із самим собою і своїми загальнообов’язковими законами. Істина, якій мають бути підкорені

всі окремі істини, не абстрактно-розумна, а духовна” [1, 290]. Вірш Шевченка, як на мене, підлягає дії цієї закономірності якнайповніше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. Царство Духа и царство Кесаря. – М., 1995.
2. Мислителі німецького романтизму. – Івано-Франківськ, 2005.
3. Плющ А. Екзод Тараса Шевченка. Навколо “Москалевої криниці”. – Едмонтон, 1986.
4. Чумак Г. Поет-критик: шляхи та рівні літературознавчої концепції Т. С. Еліота в його поетичній творчості. – Тернопіль, 2007.
5. Шевченківський словник. – К., 1976. – Т. 1.

Отримано 4.02.2010 р.

м. Київ

Наші презентації

Зарубіжна література. Матеріали до вивчення літератур Сходу. Тексти, літературно-наукові статті: Хрестоматія / Науковий проект Л.В. Грицик. – 2 вид., перероб. та допов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2007. – 815 с.

У хрестоматії широко репрезентовані давні літератури Сходу, зокрема твори, які перекладалися й вивчалися в Україні, та літературно-наукові статті. Сюди ввійшли художні пам'ятки від найдавніших часів до раннього та зрілого Середньовіччя, тобто Передренесансу. Давні літератури Сходу представлені усталеними в науці ареалами, визначеними на ґрунті тісних зональних зв'язків: євро-афро-азійських, південно азійським (середньосхідним), східно-азійським (далекосхідним).

Це також художні тексти, перекладені представниками київської, харківської, львівської сходознавчих шкіл, українськими письменниками, та наукові дослідження, коментарі з різних видань, де вони в різні роки друкувалися.

Відкривається хрестоматія вступною статтю професора Людмили Грицик. Видання містить такі розділи: Література давнього Єгипту та Дворіччя (вступна стаття А.Канцевського), Давньоіндійська література, Література Середньої Азії та Ірану, Арабська література, Література давнього Китаю, Література Японії. До кожного розділу подається вступна стаття. Закінчується книжка короткими коментарями.

С.С.

Віталій Шевченко. Надщерблене життя. – Запорізький родовід. – Вип. 3. – Запоріжжя: АА Тандем, 2009. – 56 с.

На прикладі родини Савичів-Рейденів зі старовинного українського козацького роду Савичів, відомого ще з часів Хмельниччини, розповідається, як жорна жорстокого ХХ століття перемелювали історію цілих родів. Із цією родиною й Україною пов'язана й постать Василя Жуковського. До найвідоміших представників цього роду належить і Микола Савич (1808–1892), член Кирило-Мефодіївського товариства.

В.Л.